

Н. Б. Кузнецова, аспірантка,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
старший викладач Черкаського державного бізнес-коледжу

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ ІННОВАЦІЙНОГО ТИПУ ТА НАПРЯМИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ

АНОТАЦІЯ. У статті визначено основні проблеми формування механізму професійного розвитку людських ресурсів інноваційного типу в умовах становлення економіки знань і напрями його вдосконалення.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: механізм, професійний розвиток, людські ресурси інноваційного типу, проблеми формування.

АННОТАЦИЯ. В статье определены основные проблемы формирования механизма профессионального развития человеческих ресурсов инновационного типа в условиях становления экономики знаний, а также направления его усовершенствования.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: механизм, профессиональное развитие, человеческие ресурсы инновационного типа, проблемы формирования.

ANNOTATION. This article deals with the basic problems of formation of the professional development of innovative human resources within the formation of knowledge economy. The author examined the ways of its improving.

KEY WORDS: mechanism, professional development, human resources of innovative type, problems of formation.

Постановка проблеми. В сучасних умовах формування засад побудови нової економіки, базованої на знаннях, інтелекті та інноваціях, зростає роль механізму професійного розвитку людських ресурсів інноваційного типу як комплексної регульованої системи соціально-трудових відносин між усіма сторонами соціального діалогу, здійснюваних на принципах соціального партнерства та економічних відносин між державою, наукою, освітою та виробництвом, базованих на принципах конструктивного державно-приватного партнерства. Формування такого механізму, за допомогою взаємоузгоджених соціальних, економічних та організаційних заходів, має забезпечити якісне відтворення, підготовку і професійний розвиток людських ресурсів інноваційного типу. В той же час, як засвідчують численні аналітичні дослідження, впродовж останніх 10 років спостерігається значне зниження показників інноваційності

економічного розвитку країни, що в значній мірі зумовлено регресом у кількісній і якійській складовій інтелектуального людського ресурсу, низьким рівнем професійної самореалізації інноваційних кадрів, результативності їх праці та активності у дослідницькій і новаторській діяльності, що свідчить про існуючі проблеми у формуванні чинного механізму та розвитку головних його компонентів: освіти, науки і високотехнологічного виробництва.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Слід зазначити, що тема вивчення проблем розвитку науки, освіти та виробництва як окремих суспільних інститутів, є достатньо актуальною і набула широкого застосування у дослідженнях вітчизняних науковців: Б. Данилишина, В. Куценко, В. Кривоуса, Н. Г. Ничкало, О. В. Мірошниченка, А. М. Колота, В. Дюндіна, Т. Драгунової, І. Майданік, В. А. Савченка, В. Андрущенко, Т. Боголіб, І. Каленюк, М. Гамана, М. Гейця та ін. Проблеми ефективності формування та використання людського капіталу в інноваційній економіці у своїх наукових працях досліджували В. П. Антонюк, О. І. Амоша, Л. Г. Мельцер, Т. В. Сафонова, Д. В. Кузнецова та ін. Проте, серед вітчизняних науковців не виявлено спроб вивчення проблем розвитку даних інститутів знань у контексті формування ефективного механізму професійного розвитку людських ресурсів інноваційного типу, базованого на менеджменті знань, що й обумовлює потребу в подальших дослідженнях.

Метою даної статті є обґрунтування основних проблем формування ефективного механізму професійного розвитку людських ресурсів інноваційного типу та розробка заходів щодо його удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблеми неефективного використання наявного науково-освітнього потенціалу країни, а відтак щорічної втрати висококваліфікованих фахівців, у першу чергу пов'язані з існуючими недоліками у системах управління дослідженнями і розробками, управління мотивацією та стимулюванням інноваційної праці та управління знаннями.

Зокрема, вагомою є проблема оптимізації нормативно-правового регулювання розвитку наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, правової охорони і захисту інтелектуальної власності в Україні, що перешкоджає формуванню в країні цивілізованого ринку інновацій як продуктів інтелектуальної власності, гальмуючи, в свою чергу, професійний розвиток інноваційних кадрів.

Загалом, на сьогодні законодавче забезпечення наукової і науково-технічної діяльності можна визнати недосконалим, у більшості випадків незавершеним і внутрішньо суперечливим, що пере-

шкоджає реформуванню науково-технічної сфери. Крім того, в більшості нормативно-правових і законодавчих актах, питання кадрового забезпечення інноваційного розвитку економіки згадуються фрагментарно і узагальнено або взагалі не згадуються. А прийнятий 12.01.2012 р. ЗУ «Про професійний розвиток працівників» загалом носить регламентований характер і стосується в основному професійного розвитку працівників робітничих професій, а тому не відображає головних засад функціонування системи професійного розвитку працівників. Так, наприклад, даним законом не передбачено механізму стимулювання професійного розвитку працівників, не визначено організаційних засад матеріально-технічного забезпечення професійного навчання на підприємствах і створення підрозділів з питань професійного навчання, а підтвердження результатів неформального навчання державною службою зайнятості шляхом видачі документа установленого зразка про присвоєння або підвищення кваліфікації, визначено лише для робітничих професій. Щодо висококваліфікованих фахівців, то запропоновану процедуру підтвердження їх кваліфікації за результатами неформального професійного навчання вважаємо недоцільною, так як останнім часом саме цей вид навчання для цієї категорії фахівців вважається найбільш актуальним і ефективним, а підтвердження кваліфікації за його результатами мають здійснювати не державні, а незалежні експертні установи та організації, тим більше, що витрати на його організацію несе, власне, сам роботодавець.

Також недосконалим залишається питання визнання витрат на професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників, які враховуються при визначенні об'єкта оподаткування, що регламентовано ст. 140 Податкового кодексу України, так як ці витрати знову ж таки стосуються професійної підготовки працівників робітничих професій. Щодо витрат на формальне професійне навчання у вітчизняних або закордонних навчальних закладах за цим документом, то вони будуть враховані при визначенні об'єкта оподаткування тоді, коли наявність сертифіката про таку освіту є обов'язковим для виконання певних умов ведення господарської діяльності на підприємстві. Це, на нашу думку, ускладнить процедуру визнання таких витрат, оскільки потребуватиме мотивованого обґрунтування причини необхідності такого освітнього сертифікату, що буде важко довести на практиці. Крім того, в даному законодавчому акті відсутні положення щодо визнання витрат підприємства на неформальне професійне навчання у складі його валових витрат, що на нашу думку не сприятиме активізації навчально-освітнього процесу на підприємствах.

Одночасно, невирішеним залишається питання законодавчого забезпечення підготовки інноваційних кадрів для галузей високотехнологічного промислового виробництва. На сьогодні в країні немає розробленої на державному рівні Концепції професійного розвитку людських ресурсів інноваційного типу та жодної державної програми в цьому напрямку, а такі важливі питання, як підготовка наукових кадрів вищих кваліфікаційних рівнів, режим їх атестації, підвищення кваліфікації, умови оплати праці, соціального забезпечення, тільки частково знайшли своє відображення в окремих статтях законів України «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про вищу освіту», положення яких часто дублюються.

Слід зазначити, що на стадії становлення перебуває ще законодавство у сфері інтеграції науки, освіти і виробництва, а у законах, що регулюють наукову і освітню діяльність («Про науку і науково-технічну діяльність», «Про науково-технічну експертизу», «Про освіту», «Про вищу освіту») питання інтеграції представлені переважно на рівні декларативної постановки [5, с. 134]. Разом з тим, більшість механізмів фінансової підтримки та податкового стимулювання, передбаченого цими актами, не застосовуються в повному обсязі, а існуюча законодавча база розвитку інноваційної інфраструктури містить в основному перелік її окремих елементів, однак для переважної їх більшості не визначає ні змістовного наповнення, ні порядку створення, особливостей діяльності, механізмів взаємовигідного партнерства, державного регулювання тощо.

В свою чергу, відсутність законодавчої основи та належного рівня нормативно-правового забезпечення інтеграційних процесів; відомча роз'єднаність сфер, які інтегруються; відсутність координації дій державних і приватних структур у цьому напрямку, зумовлюють значні проблеми в питаннях підготовки інноваційних кадрів і можливості їх професійного розвитку [2, с. 64].

Значної руйнації за останнє десятиріччя зазнала науково-освітня сфера через проблему недофінансування та відсутності запиту на наукові досягнення. Так, в Україні загальний обсяг видатків на дослідження і розробки у ВВП впродовж 2000—2010 років зменшився з 1,16 % до 0,9 %, зокрема обсяг бюджетного фінансування вітчизняної науки є значно нижчим від встановлених законодавством норм (1,7 % ВВП) і складає лише 0,4—0,5 % ВВП, що є найнижчим показником серед усіх європейських держав. Пасивною є також участь місцевої влади у фінансуванні науково-дослідних робіт.

Проблема недофінансування доповнюється ще і неефективністю використання бюджетних коштів, спрямованих на реалізацію державних цільових науково-технічних програм і науково-тех-

нічних проектів у пріоритетних для країни галузях наукового знання. Неефективність фінансового менеджменту в управлінні науковими фінансами зумовлена: недоліками в плануванні або відсутністю обґрунтованого прогнозування і планування; неефективним використанням бюджетних коштів на підготовку спеціалістів, проведення науково-дослідних робіт і виконання держзамовлення. Значними є втрати державних коштів з фінансування науково-дослідних робіт через невідповідність напрямів і тематик наукових досліджень сучасним потребам економіки, що в свою чергу впливає на зниження рівня їх упровадження [3; 6].

Таким чином, існуюча неефективна система менеджменту дослідженнями і розробками на рівні держави відіграє роль дестимулюючого фактора у системі професійного розвитку інноваційних кадрів, а розрив між академічною і університетською наукою, недосконалість системи моніторингу результативності та експертизи проведених наукових і науково-технічних робіт, механізмів забезпечення дифузії наукових ідей у прикладні розробки і далі — у масове виробництво, корупція у науковій і освітній сферах, призводять до розбалансованості наукових досліджень із реальними потребами економіки та зниження якості підготовки наукових кадрів. У даному контексті необхідно реформувати організаційну структуру державного управління в системі вищої освіти, науки і виробництва з метою запровадження нових форм науково-технічного співробітництва та регулювання соціально-трудових відносин між ними, удосконалити методику визначення державних пріоритетів науково-технічного розвитку вітчизняної економіки та систему моніторингу і контролю за доцільністю та цільовим використанням бюджетних коштів на кожному етапі реалізації державних цільових науково-технічних програм і проектів.

Окремої уваги заслуговує система мотиваційних стимулів інноваційних кадрів до якісної та результативної наукової і науково-технічної діяльності, що знаходить своє відображення у розмірах заробітної плати та система соціального захисту цієї категорії працівників. Так, дані Державного комітету статистики України у 2010 році демонструють низький рівень середньої зарплати науково-педагогічних кадрів — 1889 грн, яка на 27 % є нижчою, ніж у промисловості та на 16 % нижчою від середньостатистичної по Україні і незначний її приріст у науково-дослідницькій сфері — на 11 % і 28 % відповідно [8]. Такі дані засвідчують, що інтелектуальний капітал у нашій країні не має належної оцінки, вартість інтелектуальної праці є надто низькою, що не сприяє формуванню мотивації до ефективної і продуктивної пра-

ці та стає однією з головних причин вимивання висококваліфікованих кадрів із національного ринку праці через еміграцію або добровільне їх самоусунення від суспільно корисної діяльності.

Одночасно, серед існуючих проблем зниження мотивації вчених і дослідників, є недосконалість системи їх пенсійного забезпечення, актуальність вирішення якої зростає особливо в теперішній час через посилення негативних тенденцій у віковій структурі наукових кадрів України. Через недосконалість пенсійного законодавства, диспропорції у розмірах пенсій для окремих категорій осіб поєднуються зі «зрівнялівкою» розмірів пенсій середньо оплачуваних категорій осіб. У даному контексті слід зазначити, що з 01.10.2011 р. набув чинності новий ЗУ «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», у відповідності до якого були внесені зміни до ЗУ «Про наукову і науково-технічну діяльність», за яким значно ускладнилась процедура призначення та нарахування пенсій для науковців. Безперечно, можна погодитись з тим, що дані зміни позитивно вплинуть на деяке зростання пенсій тих науковців, пенсійний вік яких настав ще до дати вступу в дію даного закону, а особливо ще працюючим з них, так як вони отримають значні донарахування до діючих пенсій та ще й заробітну плату. Що стосується осіб перед пенсійного віку, яким на 01.10.2011 р. ще не виповнилось 60 (чи 55) років, то крім того, що до нарахування пенсії їм ще необхідно відпрацювати додатково 2 роки (для чоловіків), і продовжуючи працювати, вони будуть отримувати значно меншу пенсію як звичайний пересічний громадянин України.

Таким чином, дані зміни в системі пенсійного забезпечення наукових і науково-педагогічних працівників відображають її упереженість щодо майбутніх пенсіонерів-науковців, знецінюючи творчу працю інтелектуальної еліти суспільства, ставлячи її в залежність від середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях національної економіки, в тому числі в сільському господарстві, яка часто є заниженою і не відображає реальної вартості. На нашу думку, така ситуація надалі сприятиме відтоку з наукової сфери вчених і дослідників, що ще більше загострить проблему кадрового забезпечення науково-освітньої та інноваційної діяльності в Україні.

Недосконалою сьогодні в Україні є також система управління знаннями. Несистемність інформатизації наукових досліджень і розробок у державі, ускладнений доступ українських науковців до світових інформаційних джерел, низький рівень їх поінформованості, недосконалі методика оцінки наукових публікацій, низькі індекси цитування праць вітчизняних науковців і розвитку

української науки загалом, є однією із суттєвих проблем інтеграції України у світовий науковий простір. Крім того, проблема недофінансування наукових установ і практична відсутність потужних фахових видань і наукових видавництв в Україні, низький рівень володіння іноземними мовами серед вітчизняних науковців та їх обізнаності з міжнародними фаховими виданнями, в свою чергу гальмують мотиваційні настанови сучасних дослідників у міжнародній науково-освітній діяльності і свідчить про неефективність існуючого механізму їх професійного розвитку.

Важливим фактором формування чинного механізму є розвиток науково-технічної інфраструктури з обміну знаннями, наявність методичних розробок, інформаційної бази, наукових комунікацій. У даному контексті слід зазначити, що в Україні за останнє десятиліття значно активізувалася робота з розвитку інформаційного суспільства, стрімко формується масова інтернет-аудиторія та специфічне «мережеве» соціокультурне середовище. Станом на початок 2011 року майже третина громадян України була користувачами мережі Інтернет — за підрахунками Міжнародного союзу електров'язку їх кількість становить близько 15 млн. Водночас, однією з нагальних проблем розбудови інформаційного суспільства в Україні є відсутність сталої системи індикаторів його розвитку та моніторингу ефективності запровадження його елементів у різноманітні сфери суспільної й державної діяльності. Щодо міжнародних індикаторів, то вони, на жаль, не завжди адекватно відображають реальний стан речей. Саме тому створення Національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства нині є одним із найактуальніших питань [4, с. 54].

Останнім часом досить помітною стає тенденція активного розвитку міжнародного науково-освітнього і науково-технічного співробітництва через процеси кооперації наукових досліджень та інженерно-технічних розробок. Варто зауважити, що даний фактор є вагомим у механізмі професійного розвитку інноваційних кадрів, так як забезпечує прискорення обміну та передачі знань у середовищі. Але існуюча в Україні проблема розриву між порівняно високим рівнем наукового, інженерно-технічного потенціалу та відповідних технологічних розробок і реальними потребами вітчизняної економіки в таких наукових результатах, є наслідком незатребуваності значної частини наукових доробок, що негативно впливає на розвиток самої науки і недоотримання суспільних благ, пов'язаних з реалізацією і розвитком українського наукового потенціалу. Тому, для України пріоритетним завданням у цьому напрямку є розвиток різноманітних форм міжна-

родного співробітництва, участь у багатосторонній, зокрема, загальноєвропейській кооперації наукових досліджень та інженерно-технічних розробок. Така інтеграція України у світовий і європейський науково-освітній простір є головним ресурсом для розвитку вітчизняної науки, освітньої та інноваційної сфер у різноманітних його формах — від масштабних і тривалих наукових програм за участі національних урядів і наукових установ, до участі окремих науковців у конкретних короткотермінових проєктах, що реалізуються в інших країнах. Крім іманентної логіки наукового процесу, зростання значення міжнародної співпраці зумовлюється також і збільшенням витрат на наукові дослідження у світі (понад 1 трлн доларів США на рік, зростання на 45 % у 2010 році порівняно з 2002-м) [7] та, у зв'язку з цим, ширшим залученням дослідників і дослідницьких колективів із-за кордону. Для вітчизняних дослідників і вчених таке міжнародне співробітництво у галузі вищої освіти і науки, створюватиме сприятливі можливості для підвищення їх кваліфікації через систему стажування і залучення до роботи в наукових центрах, інституціях чи компаніях ЄС, позитивно впливатиме на рівень їх професійної мобільності, фахової підготовки та оволодіння загальнонауковими прийомами і методами здійснення досліджень, швидкість оновлення професійних знань.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, узагальнюючи вивчені проблеми щодо розвитку головних компонент знанневого середовища як основи механізму професійного розвитку інноваційних кадрів в Україні, можна констатувати, що рівень його сформованості є ще достатньо низьким через неефективність системи інноваційного менеджменту як на рівні регіонів, так і на рівні держави. Для цього необхідні виважені системні заходи з формування ефективної системи управління знаннями, дослідженнями і розробками, мотивацією та стимулюванням інноваційної праці, що має базуватися на механізмі співпраці між науковими організаціями, вищими начальними закладами, підприємствами та місцевою владою. Крім того, важливими є питання визначення певних критеріїв оцінки формування знанневого середовища як для країни, так і для регіонів з метою виявлення проблем і розробкою заходів щодо підвищення ефективності використання суспільного інтелектуального капіталу. Тільки за таких умов праця «генераторів знань» стане затребуваною на ринку інновацій, формуватиметься сприятливе середовище обміну досвідом і знаннями, посилюватиметься мотивація інноваційної праці, зростатиме професіоналізм наукових кадрів, покращуватиметься якість наукових досліджень.

Література

1. Закон України «Про професійний розвиток працівників» від 12.01.2012 № 4312-VI // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>.
2. Землянкін А. І. Ключові напрямки вдосконалення інтеграційного процесу «освіта — наука — виробництво» в Україні / А. І. Землянкін, І. Ю. Підкоричева // Регіональна економіка. — № 1. — 2010. — С. 63—69.
3. Кузнецова Н. Б. Дестимулюючий вплив державного фінансового менеджменту на сучасний розвиток науково-технічної та освітньої діяльності в Україні / Н. Б. Кузнецова // Культура народів Причорномор'я. — 2012. — № 219. — С. 44—47.
4. Модернізація України — наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К., 2011. — 416 с.
5. Підкоричева І. Ю. Законодавче забезпечення інтеграційних процесів науки, освіти й виробництва в Україні / І. Ю. Підкоричева // Держава та регіони, Серія: Економіка та підприємництво. — 2009. — № 3. — С. 134—137.
6. Про результати аудиту ефективності використання коштів Державного бюджету України, виділених Міністерству освіти і науки України на наукові дослідження у 2008 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16722660>.
7. Knowledge, Networks and Nations: Global Scientific Collaboration in the 21st Century. — London: The Royal Society, 2011. — P. 5.
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Статтю подано до редакції 31.05.2012 р.

УДК 331.556.2:314.728

О. В. Купець,

канд. екон. наук, доцент кафедри економічної теорії
Національного університету
«Києво-Могилянська академія», м. Київ

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ МАЯТНИКОВОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ¹

АНОТАЦІЯ. У роботі оцінено масштаби маятникової трудової міграції в Україні у 2004—2010 рр. на основі вибіркових обстежень населення з питань економічної активності, а також проаналізовано основні напрями переміщень мігрантів за регіонами та їхній склад за соціально-демографічними характеристиками у 2010 р. На основі проведеного аналізу зроблено ряд висновків для дер-

¹ Дана стаття є частиною комплексного дослідження внутрішньої трудової міграції в Україні, проведеного автором на замовлення Світового Банку для підготовки звіту No. 68824-ECA «Moving Ukraine Forward. How a More Mobile Workforce Can Propel Ukraine's Prosperity».